

YAŞAR BATMAN: EZİDİ KÜRTLERİN ÖLÜMSÜZ AZİZESİ, BEGE

Posted on 15/10/2014

Dinsel yönden alt kültür olarak değerlendirilen Urfa (Y)ezidilerinin, devlet ve toplumsal çoğunluktan kendi kültürel kimliklerine gelen her türlü baskıcı dayatmalar karşısında, dinsel kimliklerini koruyup koruyamadıkları, korumuşlarsa bunu nasıl başarmış olduklarının belirlenmesi sorunundan yola çıkan bu sözlü tarih çalışmasında, Urfa (Y)ezidilerinin yaşadıkları acıları gün yüzüne çıkarılarak, devletin ve çoğunluğu oluşturan Sünni Müslüman toplumun bu konudaki sorumluluklarının bilincine varmalarının sağlanması, ardından da devletin geçmişiyle yüzleşerek öz eleştiri yapmasının gerekliliğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Aynı zamanda bir Etnoğrafi çalışması olan bu araştırmada sözlü tarih teknikleri kullanılmış, sözü edilen coğrafyada yarı Müslüman-yarı Ezidi olarak yaşayan Kürt köylerinden derinlemesine mülakat ve görsel antropoloji teknikleriyle bilgi toplanmış, çeşitli tarihi belgelerle birlikte bazı resmi belgeler de incelenmiştir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler tüm konuşmalar görsel kayda alınıp, çözümlenmiştir. Bu çalışmada Ezidi Kürt halkının kullandığı birçok halk edebiyatı türü içinde sadece efsaneleştirme-mitoslaştırma olgusu incelenmiştir. Efsaneleştirme sürecinin incelenmesinde sözlü tarih çalışması teknikleri kullanılmıştır.

Çalışmada, Ezidi halk arasında 'Bege' olarak anılan, 1894-1958 tarihleri arasında Urfa ili Suruç ilçesi Mishacerk köyünde yaşamış olan Dına aşiretinden Bege Samur adlı Ezidi Kürt bir kadının, başta kendi aşireti ve diğer Ezidi aşiretler tarafından efsaneleştirilmesi olgusu, toplumsal hafızanın politikaları üzerinden ve sosyolojik olarak yeniden ele alınarak irdelenmiştir.

Mit, Mitos

Orhan Hançerliođlu, efsaneyi, ağızdan ağza anlatılarak sürüp gelmiş bulunan olağanüstü nitelikli öykü şeklinde tanımlarken gerçekte masal anlamını dile getirdiğinin altını çizerek, Batı dillerindeki karşılığı myht sözcüğü, Yunanca söz ve öykü (hikâye) anlamlarını dile getiren mythos sözcüğünden türetilmiştir. Efsane deyimi genelde gerçek bir olayın olağanüstü anlatılışı için kullanılır demektir.

Efsaneler kısa olmakla beraber olayları derinlenmesine ve çok yönlü aktarmaya çalışırlar. Bazı efsaneler -Bege efsanesinde olduğu gibi- tarihsel gerçekleri olabildiğine kendi içinde taşırlar. İçinde abartı yer olsa da, bazı efsanelerden yola çıkarak, o tarihsel gerçeğin bulguları elde edilmiştir. Efsaneler oluştukları dönemlerdeki ekonomi-politik gerçekleri yansıtmak istemişlerdir. Daha doğrusu, o dönemin düşünüş biçimini, değer yargılarını yansıtmaktadırlar. Efsaneler, bir inancın ürünü olarak görüldüklerinden olacak anlatıldığı topluluklarda “gerçek” ve “kutsal” olarak kabul görürler. Efsaneler (anlattıkları olayın) ‘nasıl’ olduğuna anlam bulurken, bazen de “niçin” sorusuna yanıt ararlar. Efsaneler inanca seslenmelerinden dolayı toplumların özelemlerini, korkularını, umutlarını, dünya görüşlerini kısaca doğalarını öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin anlatırlar. Ayrıca efsanelerin o dönemdeki halkın inançlarını yansıtırken dinsel-tarihsel ve toplum-tarihsel bilgi değeri taşıdığını, belli bir konudaki inancı (örneğin dinsel inancı) kuvvetlendirmek ve olabilecek tehlikelere karşı uyarmak istenildiğinde anlatıldığını belirtmektedir.

Yezidiler ve Bege Samur

Binlerce yıldır azınlığın azınlığı, ötekilerin ötekileri, Kürtlerin Kürtleri olarak yaşamak zorunda kalan, hiçbir zaman sistemle işbirliği yapan Kürtlerden olmayan Ezidi Kürtler için 19. ve 20. yüzyıl, aynı yüzyıllar içinde soykırıma uğramış ya da sürgüne yollanmış birçok halk gibi tarihlerinde karşılaştıkları vahşetlerin en büyüklerini yaşadıkları yüzyıllar oldu.

Ezilen tüm bu halkların benliklerini korumak ve ayakta kalmak için geliştirdikleri en güçlü savunma mekanizmalarından biri olan, ortak toplumsal bilinçte olayları estetize ederek, sözlü halk edebiyatı aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarma eyleminin, Ezidi Kürtler tarafından hangi formatlarda kullanıldığının saptanması amacıyla yapılan araştırmaların sonucunda rastlantısal olarak ortaya çıkmış bir çalışma, bu. Soykırımı uğrayan, zorunlu göçe tabi tutulan birçok halk gibi, Ezidi Kürtler de, hiçbir yerde kaydı bulunmayan tarihlerini gelecek kuşaklara sözlü halk edebiyatı ile aktarma yolunu seçmiştir.

Mitoslaşacak bireyler üstlendikleri tarihsel görev ve işlevin asla bilincinde olamazlar. Aslında kaderleri bellidir.

Urfa'nın Suruç ilçesi ve kırsalındaki aslen Ezidi olan Dına aşireti, yüzlerce yıldır süre gelen Ezidi Kürtlerin İslamlaştırılması politikalarına 20yy'ın hemen başlarından itibaren daha da şiddetlenerek maruz kalır. Tarih boyunca süre gelen bu politikalar sonucunda Ezidiler katledilmiş, katle- dilmeyenler de köle olarak kullanılmıştır. (Tarihi Belge 5 (BOA., HAT.367/20475B)),(Başbakanlık Arşivi İrade Koleksiyonu'nun Meclis-i Vâla bölümünde 2961 nolu dosyada kayıtlı bulunan yazışmalar.) Ardından özellikle 1. Dünya Savaşı öncesinde doruk noktasına çıkan Müs- lümanlaştırma sürecinde Urfalı Ezidi Kürt halkı inanılmaz acılar yaşar. Osmanlıdaki birçok azınlığın ulusallaşma sürecini yaşadığı bu dönemde 2. Abdülhamit, Kürt halkını da potansiyel tehlike olarak görmeye başlar. Ardından birçok Feodal Kürt beyliğinin ortadan kaldırmayı amaçlar ve bu doğrultuda politikalar oluşturur. Kahramanımız Bege'nin aşiretinin bağlı olduğu Berazan Kürt Federasyonu (BKF)'da bu saldırgan politikalardan nasibini alır. Bu Kürt birliğinin 1840 yılında hukuki varlığına son verilmesi sürecinde ve 1890-1914 yılları arasında da Hamidiye Alayları aracılığıyla Berazanlar içerisindeki Ezidi Kürtlerde kitlesel olarak İslamlaşma yaşanır. Söz konusu coğrafyada birçok Ezidi Kürt, Sünni Müslüman olmak zorunda kalır. Bütün bu gelişmelere rağmen Bege, bu asimilasyon politikalarına bireysel bir başkaldırıda bulunma cesaretini gösterir. Ve Müslüman olmayı ret eder. Yaşamının ilk 55 yılını geçirdiği Suruç'un Mishacerk (Türkleştirilmiş adı Gölen) köyünde, başta birinci dereceden akrabaları ve diğer Ezidi Kürt

köylülerinin Sünnileşmesine rağmen kendisi Ezidi kalmakta direnir. Bu direnişinin bedelini, akrabaları ve köylüleri tarafından aşağılanma, dışlanma, dalga geçilme ve hatta köy çocukları tarafından taşlanmaya kadar değişen biçimlerde yaptırımlarla karşılaşmakla öder. Yine de dininden dönmez. Mishacerk köylüleri, Suruç'un tüm köyleri ve Suruç'taki tüm Kürt halkı tarafından Suruç'un son Ezidisi olarak tanınmaya başlanır. Gerek Müslümanlaşmış kendi aşireti ve gerekse yeni Müslümanlaşan diğer Ezidi aşiretlerinin önde gelenleri son çare olarak Bege'ye bir servet değerinde kilolarca altın sunmayı planlarlar. Bunun için yörenin en zengin aşiret reislerinden biri olan Hacnebi, Bege 'yi bir gün evine davet eder. Bege eve geldiğinde "Bak bu kızım Aysan. İki kolu bileklerinden omuzlarına kadar altın dolu; boynunda da kilolarca altın kolye var. Eğer Müslüman olur ve şahadet getirirsen bu altınların hepsi senindir" der. 1929 tarihli kapitalizmin ilk küresel krizinin söz konusu coğrafyada etkisinin insafsızca hissettirdiği bir döneme denk gelen bu süreçte Bege, önerilen serveti ret eder. Ertesi gün bu olay 1930'lu yılların Suruç ve Viranşehir ilçelerinde, Urfa'nın merkezinde ve daha sonralarıysa Suriye ile Irak'ta yaşayan Ezidilerin yaşadığı yörelerde duyulur. Anılan bu Kürt coğrafyasında Bege, birden bire bir halk kahramanı ilan edilir. Söz konusu coğrafyadaki Ezidiler, görünüşte İslamlaşmış olsalar da içten içe Bege'ye büyük bir saygı beslemeye başlarlar. Bege 'nin kahraman ilan edilmesinin ardından Dına aşiretinden birçok erkek Bege'ye evlenme teklifinde bulunur. Bege, kendisine talip olan aşiretin erkeklerine, 'Sizler Müslüman oldunuz. Ezidilikte Müslümanlarla evlenmek günahdır. Ezidi bir kadın sadece kendi aşiretinden erkeklerle evlenir. Benim Ezidi aşiretim olan Dına aşireti ne yazık ki Müslümanlaştı. Bu durumda ölene kadar evlenmeyeceğim' der. Ve gerçekten kız oğlan kız ölür. Bege'nin bakire olarak ölmesi söz edilen coğrafyada azizelik makamına yükseltilmesine yol açar. Ardından da günümüze kadar gelecek olan, ağızdan ağza anlatmalarla Bege efsaneleştirilir.

Bugün Bege Samur'un efsaneleştirildiği Kürt coğrafyasında Ezidi Kürtler, çarşamba ve cuma günleri. Bege'nin mezarına gökten ışık (nur) indiğini gördüklerini söylemektedirler. Hasta olan Ezidi ve Sünni Kürtler Bege'nin mezarındaki toprağı tewerik -Kürtçede şeyhlerin tedavi etme reçetesi- niyetine alarak onu suda eritmekte ve bu suyu içerek iyileşeceklerine

inanmaktadırlar. Herhangi bir konuda söylediklerine inanılmayan Ezidi bir Kürt 'Bı sere tırba Bege be. Rasti dı bejim' (yani Bege'nin mezarı üzerine yemin ederim ki doğru söylüyorum) şeklinde yemin ettiğinde akan sular durmakta ve herkes onun doğru söylediğine inanmaktadır.

Bulgular ve Tartışma

Urfa İli Suruç ilçesi ve kırsalında aslen Ezidi olan Dına aşiretinin 1. Dünya savaşının hemen öncesinde kitlesel olarak İslamlaşma yaşadığı bu araştırmada köylü tanıklıklarından elde edilen ilk bulgudur. Söz konusu coğrafyada Ezidi kültürünün, Dına aşiretinin de mensup olduğu Suruç Merkezli Berazan Kürt Federasyonu'nun Osmanlı tarafından 1840'ta hukuki varlığının sona erdirilmesi ve 2. Abdülhamit'in 1890'lı yıllarda söz konusu coğrafyada hamidiye alaylarını kurmasıyla ikinci derecede varlığını sürdüren aşiret bağlarını (Berazanları) siyasi olarak tamamen ortadan kaldırması ve ardından da TC'nin Ezidi kültürünü yok sayma politikaları sonucunda tarihten nerdeyse tamamen silindiği elde edilen bir başka bulgudur. Berazan Kürt Federasyonu içinde yer alan Ezidi Kürtlerin 2. Abdülhamit'in panislamist politikaları ve Ermenilere yönelik tutumu sonucunda içlerine kapandıkları, toplumda kendilerini iyice gizlemeye çalıştıkları yapılan antropolojik araştırmalar sonucunda elde edilen bir başka bulgudur. Alan çalışması yapılan coğrafyadaki yarı Ezidi-yarı Müslüman Kürt köylülerinin, 1894-1958 tarihleri arasında söz konusu coğrafyada Dına aşiretine mensup, Ezidiliği açıkça yaşayan son Kürt insanı olan Bege Samur'u, gizemleştirerek yücelttikleri (mystifikasyon) yani efsaneleştirdikleri belirlenmiştir. Araştırma da elde edilen belki de en önemli bulgunun Bege Samur'un mitoslaştırılmasının, içişlerinde serbest dış işlerinde Osmanlıya bağlı Berazan Kürt birliğinin Osmanlı tarafından bir tehlike olarak algılanması ve bu birliğin ortadan kaldırılması, 2. Abdülhamit'in söz konusu coğrafyada varlığını ikinci derecede sürdüren Berazan aşiret birliğini Hamidiye alayları aracılığıyla yok etmesi ve TC'nin Ezidi politikalarına paralel geliştiğinin belirlenmesi olduğudur.

Mitoslaştırılan Bege Samur'un yaşamıyla ilgili bilgi almak için konuşulan birçok Kürt köylüsünün, Bege Samur'un adını duyar duymaz 'öteki olmaktan kaçınma', bu eğilimin hemen ardından da daha eski bir hafızayı canlandırma girişiminde bulunarak kapitone noktaları oluşturma refleksi gösterdikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca bu köylülerin toplumsal hafızalarında ilahi adil bir adaleti arandıkları da belirlenmiştir. Bu köylülerin Ezidi kimliklerini bir tür mistifikasyonik halüsinasyonlarla bastırılmış hafızalarında korumaya kalktıklarının ortaya çıkarılması elde edilen başka bir bulgudur. Çalışmanın belki de en ilginç bulgusu politik olarak toplumsal hafızadan yok edilmek istenen (Y)ezidi dininin birçok maddi görüntüleri, söz konusu değerler yerine ikame edilen/ettirilen İslami değerlerin maddi ve görsel görüntüleriyle yan yana geldiğinde/getirildiğinde bireyin bilinçaltı duygulanımının, karşı karşıya gelen bu iki değerden hangisinin birey için daha önemli olduğunu gösterdiği gibi. Ortaya çıkarılan bir diğer bulgu da bastırılan değerlerin maddi görüntüleriyle karşılaşıldığında bu değerleri bastırılmış olan bireylerin, yaşadıklarına anlam yükleme eyleminde bastırılmış zihnin konuştuğudur. Alan çalışması yapılan coğrafyadaki Ezidi kökenli Kürt köylülerinin toplumsal hafızalarıyla ilgili deneyim alanı ve beklenti ufku olmak üzere iki boyutun varlığı da tespit edilmiştir. Deneyim, köylülerin beklenti ufkunda bir anlam kazandığında politik bir önem taşımaya başlamış ve toplumsal hafızada bir yer edindiği de saptanan başka bir bulgudur. Tüm bunlara görüşme yapılan birçok Kürt köylüsünün görüşme boyunca korkuyla karışık bir çekingenlik ve bunlara eşlik eden ürkeklik duygulanımları içinde oldukları da eklenmelidir.

Mitoslaştırılan Bege Samur'un yaşamının ilk 55 yılını geçirdiği köy olan Mishacerk köyünün adıyla, bu köyün bağlı olduğu ilçe olan Seruç'un adlarının Türkçeleştirilerek değiştirildiği de belirlenmiştir. Bege Samur mitosunun yarı Ezidi-yarı Müslüman Kürt halkının toplumsal hafızalarında anonim olarak yazıldığı ve bu mitosa kuşaktan kuşağa aktarımlarda yeni eklemeler yapıldığı da elde edilen bulgulardandır. Bu mitosun başlangıcı Bege Samur'un yaşamının ilk 55 yılının geçtiği Mishacerk köylülerinin toplumsal hafızalarında, finalinise öldüğü köy olan Viranşehir oğlakçı köylülerinin toplumsal hafızalarında yazıldığı/yazılmakta olduğu belirlenmiştir. 'Yazılmakta olduğu' ifadesiyle bu mitosun oluşum

sürecinin devam ettiğinin altının çizilmesi amaçlanmıştır. Mitosun bir bütün olarak Kürt halkının toplumsal hafızasında henüz yer edinmemiş olması da dikkat çekici bir bulgudur.

Söylediğine inanılmayan 60 yaş ve üstü Ezidi kökenli yarı Ezdi-yarı Müslüman Kürt köylülerinin 'Be sere Bege', yani 'Bege'nin başına olsun ki' şeklinde yemin ettikleri belirlenmiştir. Bu insanlar yemin etmek zorunda kaldıklarında 'Bı Sere tırba Bege be. Restidibejim', yani Bege'nin mezarı üzerine yemin ederim ki doğru söylüyorum şeklinde de yemin ettiklerine tanık olunmuştur.

Urfa ve kırsalında yaşayan 60 yaş ve üstü Ezidi kökenli yarı Müslümanlaşmış Kürt köylüleri yemin etmek zorunda kaldıklarında neden 'vallahı ve billahi' dememektedirler. Kendileri nispeten Müslümanlaşmış olmalarına rağmen neden Ezidiliğini açıkça yaşayan Suruç'un son Ezidi Kürt insanını mitoslaştırmışlardır? Ve neden bastırılmış bellekleri konuşma fırsatı bulduğunda sürekli olarak Ezidiliği yüceltme pratikleri yaşanmaktadır? Bu soruların yanıtı kanımca İslamı özgür iradeleri ile seçmemiş olmalarıdır. Üstelik bu insanlar İslam olduklarını söyleseler bile bastırılmış belleklerinde Ezidi inancı dipdiri kalmıştır. Sayıca az ve siyasi olarak çok güçsüz olmaları nedeni ile zorunlu olarak Müslümanlaştıkları/ Müslüman'mış gibi gözüktükleri ileri sürüle bilinir. Gerek etnik gerekse dinsel azınlıkların resmi tarih karşısında varlıkları yok sayıldığından, bu azınlıklar ulusal tarihlerini sözlü edebiyat aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarma yoluna gidebildikleri düşünüldüğünde, Urfa'lı Ezidilerin ulusal tarihlerini gelecek kuşaklara aktarma için Bege mitosunu üretmek zorunda kaldıkları iddia edilebilir. Devletin baskıları sonucunda dinsel kimliklerini inkâr etmek zorunda kalan bu insanlar, Ezidi inançlarını toplumsal hafızalarında sözlü edebiyat aracılığıyla korudukları çok rahat iddia edilebilir.

Sonuç

Araştırmada Ezidi Kürt köylülerin toplumsal hafızalarının Ezidi Bege için ilahi adalet

istediği, Bege'nin masum olduğunun anlatılmaya çalışması şeklinde formatlanmıştır. Mitoslaştırma toplumsal hafızanın kendini ortaya koyduğu bir düzlemdir. Bu araştırmada ortaya çıkan en belirgin sonuçlar, Ezidi Kürt köylülerinin Bege'nin ölümüyle yüzleşme ve başa çıkma biçimleridir. Özellikle Bege'nin beklenenden çok erken ölmesi bu kaybın acısını kat be kat arttırmaktadır. Bu öyküleme de iki odak vardır. İlk odak Günahsızlık- ki beyaz elbise ile ifade edilmektedir- ve ikinci odak bu günahsızlık sonucu artan acıyla başa çıkma çabaları. Bu acıyla başa çıkma gizemleştirerek yüceltmeye (mystifikasyon) başvurmayla gerçekleşmektedir. Acı ve çaresizlikle başa çıkmanın yolu, Bege'nin ölümünün tinsel olarak yüceltilmesi ve kutsallaştırılmasıdır.

Köylülerin vicdanlarında Bege suçsuz ve masumdur. Buna rağmen haksızlığa uğramıştır. Toplum Bege konusunda adil bir adalet sağlayamamıştır. Bunun telafisi yoluna gidilmektedir. Ahıska, Vezetti'nin toplumsal hafızayla ilgili iki boyutunu 'Deneyim alanı ve beklenti ufku' olarak tesbit ettiğini belirtiyor. "Deneyim, toplumun beklenti ufkunda bir anlam kazandığında politik bir önem taşımaya başlar ve toplumsal hafızada bir yer edinir". Burada deneyim alanında beklenti ufkunun anlamı iki kısımda toplanmaktadır. Bege'nin masum olduğu ve bu masumiyete rağmen ona yapılan haksızlıkların cezasız kalmamasının istenmesidir. Yarı Ezidi-yarı Müslüman Kürt halkı gerçek adalet istemektedir.

Bazı köylü tanıklıklarında öteki olmadan kaçır refleksi ve geçmiş bir yaşantıyla kapitone noktaları oluşturmaya çalıştıkları belirlenmişti. Zizek'in, kolektif suçluluk duygusunun gerçeğe bağdaştığı noktada yaşanan keskin sarsılmayı, 'öznenin tam kalbindeki, simgeleştirilemeyen, her türlü anlamlandırma işleminin bir artığı, kalıntısı olarak üretilen bir gerçek noktası' olarak yorumlamaktadır. Bu noktayı bir ideolojik sistem, bir söylem çerçevesi Kapitone Noktası olarak adlandıran Zizek, "Gösterenin gösterilenler kümesine bire bir tekabül etmediğini, gösterenin daima yüzgezer olduğunu" belirtmektedir. Oysa anlaşılabilme için belli söylemler içinde gösterilenleri, tabiri caizse, raptiyelemek gerekir... belirli çöküntü noktaları, sabitlik alanları oluşturur ki, anlam dediğimiz şey ancak bu noktaları referans olarak ortaya çıkara bilir... Bu noktaya points de capiton, kapitone

noktaları adı verilir. Kapitone noktaları, dilin yüzeylerinde yaratıkları örüntüyle bir ideolojik sistem, bir söylem çerçevesi oluştururlar.

Son olarak yarı Ezidi-yarı Müslüman bu Kürt köylülerinin kendi kültürel kimliklerine yabancılaşarak yaşamalarının sorumluları devlet ve toplumun tümüdür. Kürt açılımının tartışıldığı bu günlerde Ezidi Kürtler içinde politikalar geliştirilmek bir etik sorun olarak karşımızda durmaktadır. Dünyadaki tüm devletler aynı zamanda Türkiye’de, egemenliği altında bulunan tüm azınlıkların kendi benliklerini koruma içgüdüsünden kaynaklanan her türlü toplumsal davranışın bilimsel olarak araştırılmasının zeminini oluşturmak ve böylece kendi geçmişiyle yüzleşmek zorundadır. Çünkü insan haklarına saygılı, çağdaş demokratik bir devlet olabilmenin temel koşullarından biri de budur. Bu tutum, azınlıkların yaşadıkları devlete yabancılaşmalarının önünü kesebileceği gibi ülke içerisinde yaşayan tüm kültürlerin birbirlerine empati ile yaklaşmalarının zeminini de yarata bilir. Bu gelişmeler farklılıkların daha fazla bir hoşgörü ile karşılandıkları modern bir toplumun doğmasının yollarını da açabilir.

Kaynak: Sait Çetinoğlu/Mahmut Konuk (Editör): Öncesi ve Sonrası ile 1915 İnkâr ve Yüzleşme